

pii osaksi yhteiskuntatieteiden, kasvatustieteen, kulttuurintutkimuksen, taidekasvatuksen ja naistutkimuksen opintoja. Toivon, että kirjoittajien ajatuksiin tutustuisivat vilpittömästi myös ne, jotka tavallisesti pyrkivät haastamaan feministisen ja etnografisen tiedon, ja joille feministisesti orientoituneet etnografit ovat velvollisia perustelevaan etnografisen tutkimuksensa ”tieteellisyyttä”.

Viitteet

[1] Artikkelin kirjoittajina Tuula Gordon, Pirkko Hynninen, Elina Lahelma, Tuija Metso, Tarja Palmu ja Tarja Tolonen.

Kirjallisuus

Skeggs, Beverley 1997. *Formations of Class and Gender. Becoming Respectable*. London: Sage.

YTT Mari Käyhkö työskentelee yliassistenttina (mvs.) sosiologian ja yhteiskuntapolitiikan oppiaineryhmässä Joensuun yliopistossa.

Hiljaisen sukupolven sosiaalinen tilaus

Päivi Laalo

Näre, Sari (toim.) 2007. Haavoitettu lapsuus. Osa 1/4 suurteossarjasta Sodassa koettua. Weilin + Göös. Helsinki. 256 s.

Sari Näreen toimittama *Haavoitettu lapsuus* on ensimmäinen osa neljän teoksen tietokirjasarjasta. Kirjoittajina ovat teoksen päätoimittaja Sari Näreen lisäksi Jenni Kirves, Tuomas Tepora, Atte Oksanen ja Ville Kivimäki. Runsaan kuvituksen on koonnut ja toimittanut Kalevi Keskinen. Sarjasta on ilmestynyt tänä keväänä myös osa 2 *Uhrattu nuoruus*. Julkaistaviksi ovat tulossa osa 3 *Arkea sodan varjossa* (syksy 2008) ja osa 4 *Yhdessä eteenpäin* (kevät 2009).

Teossarjalle on sosiaalinen tilaus. Sota-ajan lapsuuden vaietut kipeät tunnot vaativat esille tuloa. Lisäksi monella henkilökohtainen prosessi on saattanut viedä vuosikymmeniä ennen kuin on ollut vahvuutta tuoda mahdollisesti traumatisoivia tapahtumia takaisin aktiiviseen muistiin, saatikka julkisuuteen. Kiinnostus sotahistoriaan on lisääntynyt sikäli kuin voi päätellä esimerkiksi Lotta-museon nousseista kävijämääristä (ks. Evakkolapset.fi). Meillä on olevasta ilmiöstä voidaan käyttää termiä ”sotanolgia” (Lähtenmäki 2007, 58–59). Yliopistokirjaston tiedonhakuohjelma puolestaan antaa hakusanalla ”sota-aika” näkyviin kymmeniä 2000-luvun puolella painettuja omakustanne- ja pienkustantamojulkaisuja, sotavuosien henkilökohtaisia tilityksiä. Teoksia on myös tunnetummilta kustantajilta; näistä monessa käsitellään kotirintaman toimintaa eli naisten ja lasten asemaa sodan olosuhteissa. Yksi merkki nostalgialta on myös Suomen sisällissodan 1918 tutkiminen ja mieleen palauttaminen.

Kokemushistoriaa ja pienen mittakaavan elämää

Haavoitettu lapsuus -teoksessa merkittävä linjaus on kokemushistoriallinen lähestymistapa. Aina 1980-luvulle saakka muistitietoa pidettiin epäluotettavana, koska sen katsottiin olevan altis sekä sosiaalisille että yksilön omille sisäisille vaikutteille. Kokemuksellinen tutkimusperinne korostaa kuitenkin, että yksilön menneisyyteen liittyvä muistikuva on henkilölle itselleen aito. Tutkimuksen ensisijaisena tavoitteena ei välttämättä kaikissa tapauksissa ole hankkia mahdollisimman autenttista ja historiallisen dokumentoinnin mukaista tietoa, vaan haetaan aikalaiskertomuksia, siis ajassa ja tapahtumissa mukana olleiden suhtautumistapoja, selviytymismalleja, kokemuksia ja tarinoita. (Douglass & Vogler 2003, 11–16.) Historian tutkimuksessa muistojen ja muistelujen arvo tietolähteenä alkoi vahvistua siinä määrin, että 1990-luvun loppupuolella Suomessakin jo päästiin puhumaan muistitietotutkimuksen ”buumista”.

Samaan kauteen ajoittuu myös vähittäinen suuntautuminen ”makrosta mikroon” eli suurten liikkeiden, suurhenkilöiden ja johtohahmojen historiasta siirryttiin yhä useammin siihen saakka näkymättömissä olleiden historiaan. Kiinnostuttiin tavallisten kansalaisten ja yksilön arjesta, ajattelusta ja toiminnasta. Sotahistoriassa tutkimuskohteiksi ovat tulleet esimerkiksi sodan arki kotirintamalla tai taistelurintamalle joutuneiden olosuhteet ja selviytymiskeinot.

Kokemuksellista tutkimussuuntausta vielä merkittävämpää tässä julkaisussa on, että ensi kertaa annetaan näin laajasti ja monipuolisesti ääni Suomen sotavuosien, lähinnä talvi- ja jatkosodan (1939–1944) lapsille ja nuorille. Kirjoittajat kutsuvat heitä hiljaiseksi sukupolveksi. Heidän selviytymiskertomuksensa ovat jääneet sekä veteraanipolven että sotien jälkeen syntyneiden suurten ikäluokkien varjoon. Kuitenkin sota-ajan lapset ja nuoret ottivat, pyytäen tai pyytämättä, aikuisille kuuluvaa vastuuta, ja heidän itsenäistymisensä alkoi liiankin varhain. *Haavoitettu lapsuus* kartoittaa näiden lasten ja nuorten selviytymistä sekä myöhempien vaiheiden tunnemuistoja.

Teoksen kirjoittajat ovat kulttuurintutkijoita ja psykohistorioitsijoita. He ovat siis tiedeyhteisön edustajia, mutta tämä teos lienee suunniteltu ja kirjoitettu pääasiassa suurta yleisöä ajatellen. Epäilemättä merkittävä osa lukijoista kuuluu unohdettuun sukupolveen, joka nyt haluaa puhua ja muistella. Alan tutkijoille kirjasta ei luultavimmin tule esille mitään uutta. Teoksesta henkivät kuitenkin paitsi asiantuntemus myös tutkijoiden omat tunteet.

Teoksen rakennusaineiksia

Haavoitettu lapsuus -teos valottaa sekä evakkolasten että muiden samaan ikäpolveen kuuluvien syvimpiä kokemuksia. Muisteluaineistoa on runsaasti, samoin autenttisia valokuvia. *Haavoitettu lapsuus* ei kuitenkaan ole vain tunteita koskettava – sinänsä merkittävien! – tarinoiden kokoelma, vaan teokseen on koottu paljon uusinta tutkimustietoa. Muisteluiden ja kuvituksen tueksi on kerrattu perustietoja historian tapahtumista sekä esitetty joitakin tilastolukuja, esimerkiksi tietoa Suomesta pois lähetettyjen sotilaiden lukumäärästä ja pommitusten uhreista. Marginaaleihin on lisätty lyhyet selvitykset myös siitä, miten julkinen valta pyrki huolehtimaan lasten ja sotalaisten perusturvasta sodan aikana. Lisäksi historian ohella on taustatietoa sosiologian ja psykologian asiantuntijoilta. Lähdeluettelosta jäin kaipaamaan muutamia tekstissä mainittuja lähteitä, kuten sivulla 10 viite 2 Pulkkinen (2002), sivulla 15 viite 8 Tuomaala (2005) ja sivulla 130 lähde Edvardsen (ei vuosilukua).

Runsas kuvitus seurailee lukujen aiheita johdonmukaisesti. On vaikea sanoa, millaisesta tarjonnasta teokseen tuotu materiaali on valittu. Selaillessa sivuja voisi mielellään päätellä, että ainakin kuvaajat ovat aikanaan halunneet ottaa huomioon lapset ja nuoret ihmiset. Koelmista on poimittu laadukkaita, sekä puhuttelevia että informatiivisia kuvia. Myös sodan raakuus tulee näkyville muun muassa valokuvissa partisaanien surmaamista lapsista. Toisaalta on tallennettu myös hetkiä, jolloin sodan kauhut ovat taka-alalla. Yhden aukeaman tai koko sivun kuvia on paljon, ehkä jopa liikaa. Yhtään aukeamaa ei ole jätetty ilman kuvaa tai kuvia, joten täydellä oikeutuksella teos *Haavoitettu lapsuus* on myös kuvateos.

Kirjan keskeisenä lähtökohtana on kysymys siitä, mitä tapahtui sota-ajan lasten tavassa kiintyä vanhempiinsa eli miten sota on muovannut lasten kiintymyssuhteita. Edelleen pyritään selvittämään erojen ja menetysten merkitystä lasten henkisellet kasvulle. Kirjoittajat ovat etsineet olosuhteiden, tapahtumien ja menetysten jälkiä sota-ajan lasten – nykyisten vanhusten – identiteetistä ja kaikille yhteisestä tunneperinnöstä. Yksi laajemmalle ulottuva kysymys onkin, miten sodan tunnemuistot rakentavat koko kulttuuriamme.

Hivenen epäselväksi jää, miten mainittuja kysymyksiä on tutkittu. Suurelle yleisölle suunnatussa teoksessa ei ehkä ole mahdollista esitellä perusteellisesti, miten tutkija esimerkiksi analysoi lapsen tai kertojan tapoja kiintyä vanhempiinsa, tai millä perusteilla mahdollisen trauman jälkiä haetaan vaikkapa minästä, yhteisestä tunneperinnöstä ja koko kulttuurista. Yleisökompromissiin liittyvät rajoitukset ehkä onkin haluttu ottaa huomioon (tämä on siis allekirjoittaneen tulkinta), sillä esimerkiksi juuri haavoitetun lapsuuden maailmaan johdattelevassa luvussa (*Lapsuus sodan keskellä*, Sari Näre & Jenni Kirves) on lyhyesti ja selkeästi esitelty brittiläisen John Bowlbyn (1957) kehrittelemä kiintymyssuhdemalli. Kokonaisuudessaan tämä johdantoa tavallaan korvaava luku pohjustaa monipuolisesti teoksen aihepiiriä ja keskeistä ideaa. Tieteellisen metodiikan yksityiskohdista kiinnostuneella lienee mahdollisuus tutustua muun muassa siihen materiaaliin mitä teoksen kirjoittajat ovat omilla tahoillaan ja omaa tutkimustyötä tehdessään julkaisseet.

Mielenkiintoinen ja monitahoinen on myös Tuomas Teporan selonteko sota-ajan leikeistä ja koulusta, tämäkin oikeastaan valmistelevana osuutena muulle kirjan sisällölle. Tepora kuvaa elämää sodan todellisuuden ja huolettoman lapsuuden rajamailla. Tämä on karusta taustasta huolimatta, ehkä harkitustikin, teoksen valoisimpia lukuja. Seuraavissa luvuissa esitellään lapsiryhmät joiden voi ajatella liittyneen sodan synkimpiin ilmiöihin: evakkolapset, sotalapset, sotaorvot, Suur-Suomi-kuvitelman lapset Itä-Karjalassa, lapset sodan uhreina, ja lopuksi kotipiirissään emotionaalista ja fyysistä turvaa vaille jääneet lapset.

Evakkolasten muistoihin kaipailin myös saamelaislasten kokemuksia. Väitän, että huolimatta erillisestä saamelaiskysymyksestä lasten kokemukset ovat vertailukelpoisia, oli niissä sitten yhtäläisyyksiä tai eroja. Itä-Karjalan lapsia koskevassa luvussa on nykyisellään tärkeää tai jopa välttämätöntä tietoa vuosikymmeniksi taka-alalle jääneistä totuuksista. Julkisempää mutta unohtettua on se, että vain kolmannes kansanedustajista kannatti jatkosodassa etenemistä yli talvisodassa menetetyt alueet! Kirjassa onkin kautta linjan pyritty ottamaan huomioon asioiden ja ilmiöiden eri puolia, pohdiskeltu esimerkiksi sotalapsioperaation hyötyjä suhteessa haittoihin sekä tuotu esille vanhempien näkökulmaa vaikean ratkaisun edessä. Kaikille – muun muassa itselleni – ei ole jäänyt missään yhteyksissä mieleen sekään, että jatkosota kosketti lapsia myös rajan toisella puolella. Neuvostoliitto evakuoit tuolloin arviolta n. 430 000 henkeä Neuvosto-Karjalan alueelta, eli suurin piirtein saman määrän minkä Suomi raja-alueilta länsipuolelle, kuten Atte Oksanen artikkelissaan *Evakko-lasten kadotettu koti* muistuttaa.

Vastauksia

Kirjan kohderyhmä on saanut tilaa teoksessa muun muassa runsaasti käytettyjen muisteluotteiden myötä. Oma logiikkani johdatti etsimään kirjan lopusta päätöslukua, jossa olisi jollain tavoin analysoitu kokonaisuutta ja palattu aloitusluvussa esitettyihin keskeisiin kysymyksiin. Tällaista lukua ei kuitenkaan ollut. Kirjoittajat ovat ilmeisesti tulkinneet ja kirjoittaneet kerrottua auki sitä mukaa kuin työ on edennyt. Vaikea sanoa, onko tämä ollut yhteisesti sovittu menettelytapa vai mahdollisesti asiaan kuuluva metodi. Joka tapauksessa kokonaisuuden uudelleen pohdinta teoksen lopussa ei välttämättä olisi häirinnyt lukijan omaa prosessointia. Sen sijaan itseäni hivenen häiritsivät monet melko rohkeat – välillä myös mielenkiintoiset – tulkinnat tai päätelmät, joita jokainen kirjoittajista on punonut mukaan keskustellessaan aineiston kanssa.[1]

Toisaalta, kun tapahtumien ja menetysten jälkiä tarkkailee ja etsii itse, omien ajattelumalliensa ja tulkintansa pohjalta, voi lukeminen olla kaikilta kipeiltäkin osiltaan antoisaa. Vastauksia keskeisiin kysymyksiin on kyllä mahdollista löytää. Myös kertojat ja haastattelut olivat hyvin usein jo itse tulkinneet nykyisyyttään ja sisäistä maailmaansa suhteessa menneisyyteen, tehneet päätelmiä ja yhdistelleet sodan tapahtumia siihen mikä mahdollisesti ohjaa tiettyjä tilanteita yhä aikuisuudessa. Tosin en tiedä, minkälaisia haastattelukysymyksiä heille oli asetettu.

Varsinaisia pääväittämiä ei ole esitetty, mutta yhteinen, yleinen ja tyypillisin sotaa eläneen lapsen todellisuus alkaa toki hahmottua varsin nopeasti teokseen tutustuessa. Ville Kivimäki toteaa omassa ansiokkaassa artikkelissaan *Sodan rampauttama vanhemmuus* että ”todellisuuksia on ollut lukematon määrä”, mutta että samankaltaiset teemat alkavat kuitenkin kertomuksissa toistua. Itselleni rakentui teoksen kokonaisuudesta vahvimmaksi käsitys liian varhaisesta vastuusta ja itsenäistymisestä. Isänmaallisuuden nimissä ja myös vanhaan kasvatusperinteeseen pitäytyen lapsilta useinkin odotettiin tai vaadittiin aikuisen panosta kansakunnan elämän eteenpäin saattamiseksi. Tämä toi lisävastuuta monille lapsille ja nuorille jopa siinä määrin, että voidaan puhua ”parentifikaatiosta” eli perheen sisällä tapahtuvasta lapsen ja vanhemman roolin vaihtumisesta.

Tätä kuvaa Sari Näre artikkelissaan *Sotaorpojen mykkä ikävä*. Kuten Näre tässä jopa koskettavassa luvussaankin tulkitsee, ja kuten itse jatkan tulkintaa, olemassaolon oikeus tuli lunastaa muiden tarpeita palvelemalla. Tähän ei riittänyt pelkkä kiltteys ja työteliäisyys, vaan lapsi joutui ottamaan vastuun silloin, kun aikuinen ei jaksanut tai luovutti kokonaan. Näre kutsuu tätä olemassaolon tapaa ”lunastaja-identiteetiksi”, kannattelijasukupolven ydinminuudeksi. Uskallan arvella, että lunastaja-identiteetin piirteitä tulee löytämään itseltään moni lukija.

Toinen aineistojen sisältöön liittyvä seikka, johon kiinnitin erityistä huomiota, on aikuisten rooli turvattomuuden tai turvallisuuden tunteen syntymisessä. Yksikin rauhallisesti suhtautuva ja luottamusta herättävä aikuinen on saattanut käyttäytymisellään ja läheisyydellään varmistaa sen, että (aikalaistulkinnan mukaan) sodasta ei ole jäänyt aikuisuuteen saakka minää hajottavia ja tunne-elämää rasittavia tekijöitä. Erityisesti tähän on päästy silloin, jos aikuiset ovat kyenneet antamaan lasta tyydyttäviä vastauksia tai selityksiä ympärillä olevan kaaoksen herättämiin kysymyksiin.

Muita sotalapsuuden ja -nuoruuden toistuvia teemoja näytti olevan tunneilmaston köyhyys ja se, että kipeistä ja vaikeista asioista ei useistakaan syistä puhuttu. Puhumattomuus ja pyrkimys tunteiden hallintaan ovat jatkuneet myös sodan jälkeen. Ville Kivimäki tiivistääkin monien kotien ilmapiirissä keskeiseksi ”suuren puhumattoman”, kivuliaan ja käsittelemättömän kokemuksen, joka leimaa perheen vuorovaikutusta. Monet ovat silti tunteneet

tarvetta puhua mahdollisista traumaattisista tapahtumista aina kun siihen on saanut tilaisuuden. Sodan aikainen tunneilmaston köyhyys ja varsinkin lapsen ja vanhemman väliset välttelevät kiintymyssuhteet on yhdistetty pidättyvyyteen ihmissuhteissa myös aikuisena. Tämän voi ottaa yhtenä vastauksena kysymykseen sodan muovaamista lasten kiintymyssuhteista. Näistä teemoista voi etsiä jälkiä kulttuuriseen tunneperintöömme.

Oma näkökulmani teoksen käsittelemään aiheeseen ei toistaiseksi ole pitkälle edistyneen kasvatustieteilijän näkökulma, vaan asiantuntemukseni on kertynyt ensisijaisesti henkilökohtaisesta kokemushistoriasta. Vanhempani ovat evakkolapsia, eli he edustavat yhtä tässä teoksessa käsitellyistä erityisryhmistä. ”Kokemushistoriasta” tulee poikkeuksesta yksi osa aikuistuneiden evakkolasten vuorovaikutusta vielä nyt 2000-luvun lopussa, kun sukulaiset ja heimotutut kohtaavat eri tilanteissa. Muistot heräävät – jo usein lyhyen ajan kuluessa tapaamisen alkuhetkestä.

Hiljainen sukupolvi on tuonut jo yhä useammin historiaansa myös kirjoiksi. Monet tähän mennessä julkaistut sota-ajan analyysit on kirjoitettu suorastaan sydänverellä, mutta laatu on voinut valitettavasti kärsiä. Teosta *Haavoitettu lapsuus* suosittelen mielelläni ensimmäiseksi tiedon lähteeksi sille, joka tarvitsee perustietoa lasten olosuhteista ja varsinkin henkisestä hyvinvoinnista sodan aikana ja sen jälkeen. Monipuolinen käsittely ja kattava lähdeluettelo antavat runsaasti aineksia ja opasteita syvällisempään keskusteluun tai perusteelliseen tutkimustyöhön.

Viitteet

[1] Esim. s. 10: ”ehkä vapaan kasvatuksen siemenet kylvettiinkin jo sota-aikana” kun aikuiset keskittyivät omiin askareisiinsa; s. 108: ”ehkä lastensiirtojen taustalla vaikutti ainakin osittain myös ajatus Suomen heimon säilyttämisestä?”; s. 245: ”ei ole kaukaa haettu ajatus että [...]: hyvinvointiyhteiskunta luotiin lohduttajaksi, kun keskeinen lapsuuden ja nuoruuden kokemus oli arvaamattomuus ja turvattomuus”.

Kirjallisuus

- Bowlby, John 1957. Lasten hoivan ja hellyyden tarve. Helsinki: WSOY.
- Douglass, Ana & Vogler, Thomas A. (toim.) 2003. Witness and memory: the discourse of trauma. New York/London: Routledge.
- Evakkolapset.fi [www-lähde]. <<http://www.evakkolapset.fi/ajankohtaista.htm#Evakkotie>> (Luettu 2/2007).
- Lähteenmäki, Maria 2007. Varastettuja tunteita. Yliopisto. Helsingin yliopiston tiedelehti. (55) 1, 58–59.

KM Päivi Laalo on Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan jatko-opiskelija.